

Inga Grodzicka

Orzekanie kary grzywny a uwarunkowania jej skuteczności

Adjudicating a fine and conditions of its effectiveness

Artykuł jest analizą polityki kryminalnej w zakresie stosowania kary grzywny i znaczenia tej kary w strukturze nakładanych sankcji. Przepisy dotyczące tej kwestii zawsze budziły wiele kontrowersji, a wiązało się to z ekonomicznym charakterem grzywny. Nasuwa się pytanie – czy więzienie jest tylko dla ubogich? W niektórych przypadkach odbycie kary pozbawienia wolności za niepłacenie grzywny jest jedyną formą wykonania wyroku. Wykonanie kary zastępczej w postaci pozbawienia wolności za nieopłaconą grzywnę prowadzi do sytuacji, w której zwiększa się populacja więźniów, są oni alienowani, a Skarb Państwa ponosi koszty utrzymania sprawcy w więzieniu. Autorka poddała analizie bieżącą sytuację prawną, wskazała problemy, przyczyny i zagrożenia wynikające z niewykonania kary grzywny w jej pierwotnym kształcie.

Słowa kluczowe: sprawiedliwość, prawo karne, grzywna, kara pozbawienia wolności, ograniczenie wolności.

The article is an analysis of criminal policy regarding the use of fines and the significance of this penalty in the structure of imposed sanctions. Provisions on this issue have always aroused much controversy, and this is due to the economic nature of the fine. The question arises – is prison only for the poor? In some cases, the execution of the penalty of imprisonment over unpaid fine is the only form of enforcement of the sentence. The execution of a replacement imprisonment for an unpaid fine leads to a situation in which the population of prisoners increases, they are alienated, and the State Treasury bears the costs of keeping the perpetrator in prison. The author analyzed the current legal situation,

pointed out the problems, causes and threats resulting from not executing a fine in its original form.

Key words: justice, criminal law, fine, custodial sentence, penalty of restriction of liberty.

Wprowadzenie

Celem niniejszego artykułu jest dokonanie analizy polityki karnej w przedmiocie orzekania kary grzywny oraz jej skuteczności. Zostaną omówione przyczyny i skutki braku wykonania kary wolnościowej w jej pierwotnym kształcie. Analizowane dane pozwolą określić, w jakim zakresie porażka kar wolnościowych wynika z błędów popełnionych w procesie orzekania wykonania kary, a w jakim stopniu wynika z postawy samego skazanego.

Czy prawdziwa jest zatem teza, skądinąd bardzo logiczna, że skoro kara grzywny ma charakter osobisty i ekonomiczny, brak możliwości jej uiszczenia będzie zawsze skutkował pozbawieniem wolności dla skazanego? Aby udzielić odpowiedzi na to pytanie, należy przeprowadzić analizę całego procesu, począwszy od wyrokowania, aż do orzeczenia zastępczej kary pozbawienia wolności za niewykonaną karę grzywny.

Skuteczne wprowadzenie i wykonanie kary wobec sprawcy jest realizacją zasady, iż każdy kto dopuści się przestępstwa, powinien za nie odpowieść i naprawić wyrządzoną szkodę. Dopełnienie tego celu wymaga właściwego doboru i sposobu karania. Sąd ograniczony jest katalogiem kar, jednak ma dowolność w kształtowaniu ich rodzaju i ciężaru. W literaturze przedmiotu toczą się dyskusje co do tego, jaka jest istota kary, czy kara ma być tylko odpłatą, czy też ma spełniać pewne cele, czy karze się za to, że popełniono przestępstwo, czy też w tym celu, aby go w przyszłości nie popełniono¹. Oczywiście jest, iż kara powinna być adekwatna, a ideał kary uosabiany jest przez karę sprawiedliwą, także w odczuciu społecznym. Istotnym, a być może najważniejszym elementem systemu karania jest to, by kara została skutecznie i szybko wykonana. Prawo karne ma za zadanie sankcjonować przestępcze zachowania poprzez wymierzanie kary, a z drugiej strony nie można stracić z pola widzenia

¹ S. Prejsnar-Szatyńska, *Problem uzasadnienia kary – analiza filozoficzna*, „Probacja” 2014, nr 2, s. 89.

faktu, iż powinno chronić człowieka, jego wolność i prawa w przyjętej strukturze społecznej². Zbilansowanie tych dwóch interesów nie jest proste i w zależności od pozycji procesowej uczestnika postępowania karnego budzi szereg kontrowersji.

Instytucja karania za niezapłaconą grzywnę jest tak stara, jak samo prawo i ma korzenie w prawie rzymskim (*Lex Duodecim Tabularum*). W średniowiecznej Anglii osoba niezdolna do zapłacenia grzywny mogła pozostać w więzieniu na całe życie, natomiast w Rzymie mogła zostać wygnana lub sprzedana w niewolę³. Nierówności społeczne szczególnie w odniesieniu do kwestii ekonomicznych odżywiają przy wymierzaniu kar o charakterze finansowym i mogą prowadzić do wniosku, iż ubóstwo jest powodem zarządzenia kary izolacyjnej. W idealnym układzie skazany naprawi szkodę, zapłaci karę grzywny, ewentualnie w sposób niezakłócony wykona karę w formie pracy społecznie użytecznej. Sankcja wymierzona i wykonana będzie stanowiła doskonałą reakcję karną i zaowocuje tym, że sprawca nigdy więcej nie wejdzie w konflikt z prawem. W praktyce jednak odnotowywane są przypadki, które znacznie odbiegają od wyżej zaprezentowanego idealnego schematu. Podjęty temat rysuje jeszcze dalej posunięty problem, a mianowicie sytuację, w której skazany miał wykonać karę wolnościową w formie uiszczenia grzywny, a w wyniku zarządzenia kary zastępczej pozbawienia wolności trafił do zakładu karnego.

Czynione rozważania obok zasygnalizowanych wcześniej problemów dotkną także kwestii przyczyn, przede wszystkim braku skuteczności kar wolnościowych, charakteru i rodzaju działań podejmowanych przez skazanych oraz zasadności i warunków zarządzania zastępczej kary izolacyjnej.

Katalog kar – prymat kar wolnościowych

Katalog kar wskazany w art. 32 kk ma charakter zamknięty i prezentuje sankcje, którymi dysponuje wymiar sprawiedliwości. Usytuowanie kar od kary grzywny, kary ograniczenia wolności, pozbawienia wolności,

² I. Grodzicka, *Sytuacja oskarżonego w zakresie podstaw do stosowania tymczasowego aresztowania po nowelizacji Kodeksu postępowania karnego*, [w:] *Sytuacja procesowa uczestników postępowania karnego po 1 lipca 2015 roku*, (red.) T. Gardocka, M. Jakubik, Wydawnictwo Elipsa, Warszawa 2015, s. 111.

³ D.A. Westen, *Fines, Imprisonment, and the Poor: Thirty Dollars or Thirty Days*, „California Law Review” 1969 r., vol. 57, issue 3, art 10, s. 779 <https://scholarship.law.berkeley.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=2766&context=californialawreview> (dostęp: 20.01.2019).

25 lat pozbawienia wolności, do dożywotniego pozbawienia wolności nie jest przypadkowy. Zostały one uszeregowane w hierarchii od najłagodniejszej do najsurowszej. Jak wskazuje się w doktrynie, dolegliwość kary polega na ingerencji w dobra skazanego; dolegliwość kary stanowią subiektywne konsekwencje obiektywnych ograniczeń⁴. W polskim prawie karnym alternatywą dla kary izolacyjnej pozbawienia wolności jest kara grzywny i kara ograniczenia wolności. Kara ograniczenia wolności jest zbliżona do występującej w wielu krajach pracy na rzecz społeczeństwa⁵.

Ustawa z 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny⁶, która weszła w życie 1 lipca 2015 r. przyniosła zmiany w zakresie ustawowych sankcji za popełnienie występku i zasad sądowego wymiaru kary. Podstawowym założeniem reformy prawa karnego było dążenie do zmniejszenia rozmiarów prizonizacji i zastąpienie reakcji prawnokarnej o charakterze izolacyjnym reakcją wolnościową. Przyjęto, iż kara wolnościowa powinna być podstawowym sposobem reakcji karnej na drobną przestępczość. Oddziaływanie na skazanego taką karą (zamiast stosowania krótkoterminowej kary pozbawienia wolności) uwypukla rolę indywidualnego oddziaływania na skazanego oraz czyni go w pewnym sensie osobiście odpowiedzialnym za wykonanie orzeczonej wobec niego kary⁷. Prymat kar wolnościowych opiera się zatem na ograniczeniu stosowania kar izolacyjnych, a zasada *ultima ratio* kary pozbawienia wolności czyni z niej instrument o charakterze ostatecznym. Skutek ten miał zostać osiągnięty przez zmianę polityki karnej i zorientowanie jej na kary wolnościowe.

Art. 58 § 1 kk regulujący dyrektywę prymatu kar nieizolacyjnych został skonstruowany w ten sposób, iż w przypadku możliwości dokonania wyboru rodzaju sankcji, jeżeli przestępstwo jest zagrożone karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 5 lat, sąd orzeka karę pozbawienia wolności tylko wtedy, gdy inna kara lub środek karny nie mogą spełnić celów kary.

W uzasadnieniu projektu zmian w kodeksie karnym podkreślono konieczność częstszego sięgania po kary wolnościowe dodatkowo

⁴ W. Dadak, *Dolegliwość sankcji karnej w czasie orzekania oraz w okresie wykonywania kary*, [w:] P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel (red.), *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. II, Warszawa 2012, s. 842.

⁵ B. Kunicka-Michalska, *Kara ograniczenia wolności jako alternatywa pozbawienia wolności*, [w:] J. Jakubowska-Hara, J. Skupiński, *Alternatywy pozbawienia wolności w polskiej polityce karnej*, Warszawa 2009, s. 101.

⁶ Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2015 r. poz. 396 (dalej: ustawa nowelizująca kk).

⁷ M. Małecki, *Ustawowe zagrożenie karą i sądowy wymiar kary*, [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*. Krakowski Instytut Prawa Karnego, Kraków 2015 Lex-Internetowy System Informacji Prawnej <https://sip.lex.pl/#/monograph/369407227/129>. (dostęp: 17.01.2019).

zwiększając ich dolegliwość. Zmiany zostały umotywowane tym, że „(...) jedynie pozornie przejście na kary wolnościowe może być oceniane jako liberalizacja odpowiedzialności karnej. W perspektywie zarządzania wymiarem sprawiedliwości w sprawach karnych, także wobec przebudowy wolnościowej reakcji prawnokarnej i możliwości zamiany na kary izolacyjne w wyniku uchylania się od wykonywania kar wolnościowych, system ten w porównaniu do obecnego stanu orzeczniczego i jego możliwości funkcjonalnych zwiększa realną dolegliwość represji karnej”⁸. Miało to na celu zbudowanie takiego systemu, by kara była zindywidualizowana, szybko wykonana, przy zwiększeniu ilości orzekanych kar wolnościowych.

Przenosząc powyższe rozważania na grunt praktyki, zasadne jest przywołanie statystyki, która pozwoli zobrazować tendencje i wskazać czy faktycznie doszło do zmiany w systemie polityki karnej w sygnalizowanym kierunku. W tym celu przybliżone zostaną dane odwołujące się do liczby skazań według wymiaru kar w latach 2015, 2016 i 2017.

Tabela 1. Wykaz liczby osób dorosłych skazanych prawomocnie za przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego według wymiaru kar

Ogółem skazań	2015	2016	2017
		260034	289512
grzywna	61461	98776	84721
ograniczenie wolności	31096	61720	53854
pozbawienia wolności	167028	125368	99346
bezwzględne	33952	43695	44527

Źródło: Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2018 r. Opracowanie własne.

Dane udostępnione w Roczniku Statystycznym Rzeczypospolitej Polskiej z 2018 r.⁹ ujawniają niewątpliwie pozytywną tendencję co do liczby skazań ujętych w pozycji „ogółem skazań”. W roku 2017 odnotowano zdecydowany spadek skazań, szczególnie w stosunku do roku 2016, ale także

⁸ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z 15 maja 2014 r., druk nr 2393, s.7.

⁹ Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2018., http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2018_2,18.html (dostęp: 30.12.2018).

do roku 2015. Zaprezentowane pomiary są o tyle istotne, iż będą miały bezpośrednie przełożenie na liczbę skazań danego rodzaju, co stanowi przedmiot czynionych rozważań. Porównując zatem dane statystyczne w obszarze prowadzonych dywagacji o karze grzywny, odnotowano zdecydowany wzrost liczby wymierzanych kar tego rodzaju. Analizując rok 2015 i 2017 (przy uwzględnieniu faktu, iż w tym ostatnim obliczono blisko 20 tys. mniej skazań ogółem) o ok. 20 tys. wzrosła liczba skazań w formie kary grzywny. Zmalała o ok. 14 tys. liczba skazań w stosunku do 2016 r., ale należy uwzględnić, iż samych skazań ogółem w 2017 r. odnotowano mniej o 48 tys., a zatem tendencja jest zwykła i sądy zdecydowanie częściej sięgały po karę grzywny niż w latach ubiegłych. Podobna tendencja utrzymuje się co do kary ograniczenia wolności. Dla istoty czynionych dociekań ważne jest także podkreślenie liczby orzekanych kar bezwzględnych. Analiza danych w tym obszarze już nie daje tak optymistycznych wyników. Przypomnieć należy, iż w 2017 r. wzrosła liczba kar bezwzględnych pozbawienia wolności w stosunku chociażby do 2015 r., liczba orzeczonych izolacyjnych kar zwiększyła się o ok. 10 tys., mimo iż odnotowano ok 20 tys. mniej wszystkich skazań. Powyższe pomiary ujawniają problem, z którym będą musiały zmierzyć się zakłady penitencjarne, szczególnie, iż statystyki ulegną zmianie na niekorzyść. Jedyne pewne dane to te, które wskazują na liczbę kar bezwzględnie orzeczonych (nawet przy uwzględnieniu min. możliwości starania się o wykonanie kary w systemie dozoru elektronicznego, wniosków o odroczenie wykonania kary i innych). Orzeczone kary nieizolacyjne, tj. kara grzywny czy ograniczenia wolności nie są karami, co do których w stu procentach można być pewnym¹⁰. Pozostałe liczby mogą ulec zmianie w sytuacji, w której nie zostaną spłacone kary grzywny, wykonane kary ograniczenia wolności, co będzie skutkowało zarządzeniem zastępczych kar pozbawienia wolności, a w przypadku kar pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem ich wykonania mogą one zostać zarządzone, czyli pierwotna prognoza kryminalistyczna wobec tych sprawców okaże się błędna, czego skutkiem będzie osadzenie ich w zakładzie karnym.

Stanowi to problem nie tylko z uwagi na wymiar kosztów ekonomicznych wykonania kar izolacyjnych, ale także w aspekcie ich oddziaływania oraz kosztów społecznych ich wykonania. W końcu również upada myśl

¹⁰ A. Nawój-Śleszyński, *Skazani odbywający zastępczą karę pozbawienia wolności i ukarani w populacji więziennej (z problematyki redukcji populacji więziennej)*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2013, nr 78, s. 63.

ustawodawcy o zmniejszeniu liczby wykonywanych kar izolacyjnych na rzecz wolnościowych. Na przykładzie orzeczonej kary grzywny podjęta zostanie próba zdiagnozowania problemu, dlaczego kara ta nie została wykonana w jej pierwotnym kształcie i czy zawsze brak zasobów majątkowych nieuchronnie prowadzi do zarządzenia kary zastępczej pozbawienia wolności?

Kara grzywny

Pierwszą wskazaną w katalogu art 32 kk karą jest kara grzywny. Na potrzeby czynionych rozważań analizie poddana zostanie kara grzywny jako kara samoistna, wymierzana za czyny przewidziane w kodeksie karnym, jedynie dla uporządkowania czynionych uwag, wskazać należy, iż kara grzywny występuje także obok kary pozbawienia wolności (tzw. kara mieszana – grzywna kumulatywna) oraz grzywna związana ze stosowaniem instytucji warunkowego zawieszenia kary (tzw. grzywna akcesoryjna)¹¹. Wyłączone z rozważań zostały także sankcje wymierzane za przestępstwa skarbowe, charakter i skutek tych czynów jest odmienny. Wysokość wymierzanych kar grzywny na podstawie przepisów kodeksu karego skarbowego jest znaczna, rodzi to szereg problemów w obszarze wykonawczym. Problematyka ta wymagałaby zatem osobnego i szerokiego omówienia.

Dążenie do uczynienia z kary grzywny samoistnej podstawowej formy reakcji na przestępstwo ma związek zarówno z powszechną krytyką kary pozbawienia wolności, jak i z potrzebą ograniczenia nadmiernej represyjności polityki kryminalnej, a także z wieloma zaletami przypisywanymi tej karze. Istotą grzywny jest to, że ma charakter wolnościowy, nie prowadzi do izolacji skazanego zarówno w wymiarze społecznym, rodzinnym, jak i zawodowym. Grzywna jako kara samoistna jest w prawie karnym szczególnie przydatna w zwalczaniu średniej i drobnej przestępczości¹².

Kara grzywny daje się stopniować proporcjonalnie do winy i stanu posiadania skazanego, ponadto z punktu widzenia praktycznego jest relatywnie tania w wykonaniu. Nie jest jednak pozbawiona wad. Charakter ekonomiczny tej kary może z jednej strony prowadzić do nadużyć poprzez

¹¹ K. Postulski, *Orzekanie i wykonywanie zastępczej kary pozbawienia wolności (stan prawny, obawy, propozycje)*, „Probacja” 2013, nr 2, s. 48.

¹² A. Antkowiak, *Polityka karna w zakresie orzekania kary grzywny*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2014, t. XXXI, s. 111.

splacenie jej przez inną osobę, co w sposób oczywisty zaprzepaści cel kary, a z drugiej strony może właśnie z uwagi na swój charakter majątkowy obciążyć całą rodzinę skazanego. Zatem osoba zamożna może nie odczuć jej dolegliwości, zniweczony zostaje element wychowawczy sankcji, a w przypadku osób gorzej uposażonych może doprowadzić do trudnej sytuacji skazanego, a także jego bliskich. Trudno odmówić racji takim zarzutom, jednak całkowite wyeliminowanie wskazanych problemów nie jest możliwe, jedynie właściwa diagnostyka sytuacji oskarżonego pozwoli już na etapie wyrokowania „dopasować” rozmiar kary, mając na względzie osobisty jej charakter.

Karę grzywny zgodnie z przepisem art. 33 kk wymierza się w stawkach dziennych, określając liczbę stawek oraz wysokość jednej stawki; jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, najniższa liczba stawek wynosi 10, zaś najwyższa 540. Wymiar kary grzywny przebiega w dwóch etapach. W pierwszym określone są liczby stawek, co stanowi rozstrzygnięcie odnośnie surowości kary, drugi obejmuje ustalenie wysokości jednej stawki, dostosowując wysokość kary do sylwetki sprawcy. Określając liczbę stawek dziennych grzywny, sąd ma obowiązek kierować się dyrektywami wymiaru kary sformułowanymi w art. 53 kk. Wymiar kary powinien uwzględniać stopień społecznej szkodliwości czynu, cele zapobiegawcze i wychowawcze kary, które mają być osiągnięte w stosunku do skazanego. Sąd powinien także baczyć na kwestie prewencji ogólnej, uwzględniając dolegliwość wynikającą z orzeczonej kary, by nie przekraczała stopnia winy sprawcy. Następnie sąd określa wysokość kwotową jednej stawki, zgodnie z art. 33 § 3 kk – minimum może wynosić 10 zł, a maksimum 2 tys. zł. Z przywołanego przepisu wynika też konieczność uwzględniania sytuacji ekonomicznej sprawcy. Zakres ustalenia stosunków majątkowych i dochodów sprawcy obejmuje nie tylko całokształt majątku. Niezbędne jest również dokonanie tego ustalenia w zakresie stosunków rodzinnych i wynikających z tego tytułu zarówno obciążeń, jak i dochodów podejrzanego¹³. Sąd zatem powinien mieć na uwadze dochody sprawcy, jego warunki osobiste, rodzinne, stosunki majątkowe i możliwości zarobkowe. Źródłem informacji o dochodach sprawcy powinny być zeznania podatkowe składane w urzędach skarbowych oraz rzetelny i aktualny wywiad środowiskowy. Uzasadnione jest, by już na początku postępowania karnego (w fazie przygotowawczej, a najpóźniej jurysdykcyjnej) organ prowadzący po-

¹³ Uchwała Sądu Najwyższego z 28.04.1978 r., VII KZP 15/76, „OSNKW” 1978, nr 4–5, poz. 41.

stępowanie miał pełną udokumentowaną wiedzę o położeniu, w jakim znajduje się oskarżony. Krytycznie zatem należy odnieść się do zmiany treści przepisu art. 213 § 1a kpk, który wprowadza fakultatywne uzyskanie danych dotyczących charakteru stosunków majątkowych oskarżonego. Obecne brzmienie przepisu przewiduje, iż informacje z systemu ministerstwa właściwego do spraw finansów publicznych dotyczących stosunków majątkowych i źródeł dochodu oskarżonego, w tym prowadzonych i zakończonych postępowań podatkowych, uzyskuje się tylko „w razie potrzeby”. Dodatkowo z innych przepisów postępowania (zmiana dokonana w treści art. 334 oraz uchylene art. 394 § 1a) wynika konieczność uznania, że pozyskany w toku postępowania przygotowawczego dowód nie musi być już aktualizowany, tak aby na dzień wnoszenia aktu oskarżenia był nie starszy niż miesiąc, zaś na dzień orzekania – nie starszy niż 12 miesięcy¹⁴. Ocena warunków bytowych, rodzinnych i zdrowotnych oskarżonego przed wyrokowaniem jest zatem taka, jaką on sam wykreuje przed sądem. Rodzi to ogromne problemy w późniejszym okresie, kiedy to skazany musi skonfrontować się z orzeczoną karą grzywny. Polityka karna w zakresie stosowania kary grzywny wymaga jednak bezwzględnie aktualizacji danych o charakterze ekonomicznym przed podjęciem decyzji o rozmiarze wymierzanej kary. Nie powinna umknąć także sądowi informacja o sytuacji ekonomicznej danego regionu czy miasta, w którym funkcjonuje sprawca. Oczywiście zupełnie inne będą możliwości osoby zamieszkującej w dużym ośrodku miejskim od osoby z małej miejscowości oddalanej znacznie od miejsca pracy lub np. żyjącej z rolnictwa. Ważne jest zatem, by wymierzając karę uwzględnić wszystkie wskazane okoliczności, które będą stanowiły o stopniu surowości kary, ale przede wszystkim miały znaczenie dla możliwości późniejszego jej wykonania, a co za tym idzie – jej skuteczności.

Wprowadzenie zakazu orzekania kar tzw. „niewykonalnych” w treści art. 58 § 2a kk jest wyrazem zracjonalizowania polityki karnej, która będzie miała bezpośredni związek z rzeczywistą możliwością wykonania kary. Z drugiej strony ustawodawca nie ustrzegł się błędu, uchylene § 2 art. 58 kk, które zdjęło z sądu obowiązek badania stanu majątkowego sprawcy co do możliwości i zasadności orzeczenia kary grzywny należy

¹⁴ M. Kurowski, Komentarz do art 213 kpk, [w:] D. Świecki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I, Komentarz aktualizowany*, stan prawny na dzień 1 stycznia 2019 r., Lex Internetowy System Informacji Prawnej/ el 2019, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587748499/581067/swiecki-dariusz-red-kodeks-postepowania-karnego-tom-i-komentarz-aktualizowany?cm=URELATIONS> (dostęp 1.01.2019).

ocenić negatywnie, jako brak konsekwencji w obranej polityce karnej. Szczególnie z punktu widzenia perspektywy wykonania kary i celu jej orzeczenia, bowiem grzywna ma stanowić przecież konkretną dolegliwość dla skazanego, tj. dolegliwość ekonomiczną. Orzekanie kar, które już w dniu wyrokowania nie mają szans być wykonane, jest nielogiczne i przeczy tezie o racjonalizowaniu polityki kryminalnej. W końcu zupełnie na marginesie należy podkreślić, że zapis ten nie zwalnia przecież sądu z obowiązku badania sytuacji materialnej skazanego. Nie ulegał zmianie proces orzekania kary grzywny, w kodeksie karnym nadal istnieje konieczność ustalenia i weryfikacji sytuacji majątkowej sprawcy, co wprost wynika z art. 33 § 3 kk¹⁵. W dalszym ciągu informacje te będą jednak czerpane od oskarżonego, ponieważ nie została wprowadzona żadna nowa regulacja co do konieczności ustalania sytuacji materialnej osoby sądzonej czy nałożenia na sąd obowiązku uzyskiwania informacji o stanie majątkowym oskarżonego.

Jeszcze raz podkreślenia wymaga fakt, iż podstawową formą wykonania kary grzywny jest jej dobrowolne uiszczenie przez skazanego. Wynika to z charakteru kary grzywny, która stanowi dolegliwość ekonomiczną. Zgodnie z brzmieniem art. 44 kkw skazanego na grzywnę sąd wzywa do jej uiszczenia w terminie 30 dni, w razie bezskutecznego upływu wyznaczonego terminu grzywnę ściąga się w drodze egzekucji.

Ustawodawca przewiduje odstępstwa od jednorazowego uiszczenia kary grzywny poprzez możliwość spłaty kary w ratach, zastąpienie jej pracą społecznie użyteczną, wykonanie jej w formie zastępczej kary pozbawienia wolności bądź w wyjątkowych sytuacjach umorzenia kary grzywny.

Rozłożenie kary grzywny na raty

Przepis art. 49 kkw przewiduje możliwość rozłożenia kary grzywny na raty, jeżeli natychmiastowe jej wykonanie pociągnęłoby dla skazanego lub jego rodziny zbyt ciężkie skutki. Termin przewidziany w tym przepisie został ograniczony do 1 roku, licząc od dnia wydania pierwszego postanowienia w tym zakresie. W § 2 analizowanego przepisu wprowadzono możliwość wydłużenia tego okresu do 3 lat. Wymagane jest tu stwierdzenie

¹⁵ W. Górski, *Orzekanie kary grzywny po 1 lipca 2015 r.*, „Palestra” 2015, nr 7-8, s. 68.

przypadków zasługujących na szczególne uwzględnienie, zwłaszcza gdy wysokość grzywny jest znaczna.

W praktyce możliwość wystąpienia o rozłożenie kary grzywny na raty jest często wykorzystywana przez skazanych. Z badań poczynionych na potrzeby niniejszego opracowania wynika, iż sądy odstępują od sformalizowanego badania sytuacji finansowej skazanego na tym etapie postępowania wykonawczego.

Uwzględniając liczbę 450 przebadanych spraw¹⁶, w żadnej z nich sąd nie odmówił rozłożenia kary grzywny na raty bez uzasadnionej przyczyny. Zażalenia kierowane na postanowienie w tym przedmiocie dotyczyły w większości okresu, na jaki została rozłożona grzywna, głównie wynikało to z mylnego przekonania skazanych co do obowiązujących terminów. Pojawiły się żądania sięgające nawet 10 lat zwłoki, wnioskujący deklARowali, iż tylko w takim okresie będą mieli możliwość bezkolizyjnego realizowania spłat. W większości przypadków, w których odnotowano odmowę rozłożenia kar grzywny na raty, skazani ponownie wnosili o wdrożenie rat, mimo iż nie skorzystali z takiej formy i doszło już do ich odwołania. Warto podkreślić w tym miejscu, że omawiany instrument stanowi doskonałe narzędzie dające możliwość wykonania kary grzywny osobom o mniejszych dochodach bądź skazanym obciążonym innymi zobowiązaniami. Omawiane uprawnienie daje możliwość wykonania kary grzywny także osobom mniej zamożnym, dla których jednorazowe uiszczenie wymaganej kwoty jest niemożliwe. Tylko od ich aktywności i staranności będzie zależało czy sprostają ustalonemu schematowi rat.

Udogodnienie to nie ma charakteru stałego. Zgodnie z treścią art 50 kkw może dojść do ponownej modyfikacji w zakresie wykonania kary.

¹⁶ Badania własne przeprowadzone w okresie od 1.01.2017 r. do 31.12.2018 r., narzędziem badawczym był systemu Sędzia 2 w Sądzie Okręgowym w Łodzi. Analizie poddane zostały sprawy, w których wpłynęły zażalenia na postanowienia sądów rejonowych w przedmiocie: rozłożenia kary grzywny na raty, odmowy rozłożenia kary grzywny na raty, zamiany grzywny na pracę społecznie użyteczną, zarządzenie zastępczej kary pozbawienia wolności za nieuiszczoną karę grzywny, odmowa odroczenia kary grzywny, odmowa umorzenia kary grzywny. Przedmiot rozważań został ujęty w tytule artykułu, realizując cel badania, jakim jest odpowiedź na pytanie, czy w Polsce więzienie jest tylko dla ubogich? Obok analizy stanu prawnego i powołanej w artykule statystyki, należało sięgnąć również do orzeczeń sądów, które stanowią wyraz kierunku praktyki, jaka jest realizowana w sprawach obejmujących kary wolnościowe i zarządzanie zastępczych kar. Rodzaj obranej metody badań determinował charakter i temat pracy, była to analiza przypadków, uwzględniających stan faktyczny sprawy, postanowienie sądu I instancji i jego uzasadnienie, prawidłowość procedury, analiza treści zażalenia i decyzje sądu odwoławczego oraz jego uzasadnienie. Charakter postanowienia sądu odwoławczego stanowił o uznaniu zasadności postanowienia sądu I instancji za prawidłowe, analogicznie zmiana czy też uchylenie postanowienia było poczytane za błąd w praktyce orzeczniczej. Celem badania było ustalenie przyczyn zarządzenia zastępczej kary pozbawienia wolności i tym samym podjęcia próby ustalenia powodów fiaska kar wolnościowych.

Odwołanie rozłożenia grzywny na raty może mieć charakter fakultatywny „można odwołać”, jak i obligatoryjny „sąd odwołuje”. Obligatoryjnie gdy ujawnią się nowe lub poprzednio nieznane okoliczności, istotne dla rozstrzygnięcia – art 50 § 1 kkw. W literaturze przedmiotu podnosi się, iż chodzi tu o informacje istotne, które nie były znane w chwili podejmowania decyzji, tj. dotyczą sytuacji osobistej, rodzinnej lub majątkowej skazanego, która miała bezpośredni wpływ na treść postanowienia wydanego na podstawie art. 49 kkw¹⁷, bądź po wydaniu postanowienia przez sąd miały miejsce takie fakty, które spowodowały, iż stało się niemożliwe lub niecelowe dalsze realizowanie grzywny w formie rat¹⁸. W praktyce większość rozstrzygnięć dotyczy sytuacji opisanych w § 2 art. 50 kkw, który przewiduje fakultatywność odwołania rozłożenia grzywny na raty. Wiąże się to z uchybieniem terminu płatności. Istotnym dla czynionych rozważań jest fakt, iż uchybienie chociażby jednej racie grzywny może skutkować taką decyzją. W pełni koresponduje to z tym, iż sąd wchodzi w rolę wierzyciela i może jednostronnie ustalać warunki spłaty należności, w tym także grzywny. Zatem skazani powinni uzmysłwić sobie, iż instytucja rozłożenia kary na raty jest dobrodziejstwem, które w każdej chwili może zostać odwołane, jeżeli nie będą realizowali swoich obowiązków.

Na taką decyzję przysługuje zażalenie. Skazany może usprawiedliwić się i przedstawić powody uchybienia terminu spłaty, to na nim spoczywa obowiązek dowodzenia i wykazania, iż niepłacenie rat grzywny było wynikiem okoliczności niezależnych od niego. Z perspektywy przeprowadzonej analizy akt spraw sądowych wynika, iż jedynie 2% decyzji było podjętych przedwcześnie w tym przedmiocie. Sąd na przykład nie uwzględnił wszystkich okoliczności przemawiających na korzyść skazanego, który wraz ze złożonym zażaleniem dokonał wyrównania zaległych rat. W innych przypadkach zaistniała konieczność uwzględnienia wniosków skazanych i zmiany zaskarżonych postanowień poprzez nieodwoływanie rat, bowiem skarżący wykazali powody, dla których uchybili terminom spłat. Ich argumenty, choć powołane dopiero w toku postępowania zażaleniowego, zasługiwały na uwzględnienie. W pozostałych badanych sprawach sądy w okręgu łódzkim podejmowały prawidłowe decyzje,

¹⁷ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. IV, WKP 2017, Lex Internetowy System Prawny, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587334960/537394/postulski-kazimierz-odeks-karny-wykonawczy-komentarz-wyd-iv?cm=URELATIONS> (dostęp: 10.01.2019).

¹⁸ K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. IV, WKP 2018, Lex Internetowy System Informacji Prawnej, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587511069/568822/dabkiewicz-krzysztof-odeks-karny-wykonawczy-komentarz-wyd-iv?cm=URELATIONS> (dostęp: 10.01.2019).

a postawa skazanych nie pozostawiała innej możliwości. Niestety płynię z tego negatywny obraz tej grupy skazanych, którzy nie skorzystali z danej im szansy i nie podjęli starań, by spłacić kary grzywny. Totalnie zbagatelizowali swoją sytuację, uznając, iż zachodzi w ich sprawie podstawa do umorzenia kary grzywny, mimo iż sąd nie podzielił takiego stanowiska.

Zastępcza praca użyteczna

Wyrazem dążenia ustawodawcy do zminimalizowania zjawiska zastępowania grzywien karą pozbawienia wolności stało się utworzenie instytucji pracy społecznie użytecznej, a więc możliwości zastosowania dolegliwości wobec skazanych niepłacących grzywny, przy jednoczesnym uniknięciu kary zastępczej związanej z pozbawieniem wolności. Niewątpliwie praca społecznie użyteczna powoduje zmianę rodzaju dolegliwości kary i tym samym stanowi formę zastępczą dla kary podstawowej. Praca użyteczna jest stosunkowo nową instytucją w polskim systemie prawnym, podobną do instytucji pracy na rachunek grzywny, którą przewidywał Kodeks karny z 1932 r.¹⁹. Praca użyteczna jest satysfakcjonującą zastępczą sankcją, z uwagi na to, że zapewnia możliwość wykonania kary grzywny, jest inkluzyjna, niestygmatyzująca, ale – co ważne – nie wyklucza skazanego ze wspólnoty rodzinnej i społecznej. Jest ponadto karą o wiele mniej dolegliwą ekonomicznie dla społeczeństwa niż kara izolacyjna. Ustawodawca daje możliwość zamiany kary grzywny na zastępczą pracę użyteczną na podstawie przepisu art 45 kkw. Dla takiej transformacji wymagane jest stwierdzenie bezskuteczności egzekucji bądź ustalenie, iż z okoliczności sprawy wynika, że byłaby ona bezskuteczna, sąd może zamienić karę grzywny na pracę społecznie użyteczną, która nie przekracza 120 stawek dziennych (dla grzywny określonej kwotowo 240 tys. zł). Oznacza to, iż decyzja ta jest fakultatywna. Ustawodawca zrezygnował z zapisu wymagającego uzyskanie zgody skazanego na taką zamianę. Z perspektywy ekonomiki postępowania taka decyzja jest słuszna. Skazany zawsze ma możliwość odwołania się od takiego postanowienia. Ponadto zastępcza forma wykonania kary grzywny jest ogromną szansą dla tej grupy skazanych, którzy nie mieli możliwości dokonania spłaty grzywny. Jest to zatem kolejny możliwy do wykorzystania instrument,

¹⁹ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz.*, Warszawa 2010, s. 228.

który pozwoli uniknąć skazanemu kary zastępczej pozbawienia wolności. Kontynuując rozważania, podkreślenia wymaga fakt, iż sąd powinien zrezygnować z takiej zamiany, jeżeli z akt sprawy wynikać będzie, iż skazany jest dotknięty chorobą, jest niepełnosprawny, jego wiek czy negatywna postawa świadczy o tym, że nie wykona kary grzywny w tej formie. Do zastępczej pracy użytecznej stosuje się odpowiednio przepisy art. 53-58 kkw i art. 60 kkw. W tym miejscu zasadne jest podkreślenie roli i znaczenie sądowego kuratora zawodowego, który dokonuje wyboru miejsca i charakteru wykonywania pracy, nadto ma możliwość jej modyfikacji (art. 55 § 2 kkw, 57 § 1 i 4 kkw). Nakłada to na kuratora obowiązek „dostosowania” wykonywanych prac do „sylwetki” skazanego i uwzględnienia oraz oceny realnej możliwości jej wykonania. W pełni logiczne i zasadne jest zatem twierdzenie, że sposób dostosowania się skazanego do rygorów kary może być elastyczny, ustalany z kuratorem i zakładem pracy²⁰. Rola kuratora sądowego jest kluczowa na tym etapie postępowania, ma on bezpośredni kontakt ze skazanym. Kwestie dotyczące wykonywania kary uregulowane są w artykułach od 53 do 66 kkw, odnoszących się do kary ograniczenia wolności oraz w rozporządzeniu ministra sprawiedliwości w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności oraz praca społecznie użyteczna²¹.

Praca użyteczna wdrożona w miejsce niezapłaconej grzywny jest z punktu widzenia społecznego odczucia odbierana bardzo pozytywnie. Praca na cele społeczne zalicza się do community sanctions, czyli sankcji wykonywanych w społeczności lokalnej, przy jej pomocy i współdziałaniu, umożliwiając sprawcom resocjalizację i reintegrację społeczną. Jedną z głównych zalet community sanction jest to, że sprawca wykonujący pracę użyteczną pozostaje w społeczeństwie, unikając izolacji więziennej²².

Żadna z analizowanych spraw badanych na okoliczność prowadzonych rozważań nie pozwoliła na ustalenie jakichkolwiek nieprawidłowości w pracy kuratorów, korzystali oni ze swoich uprawnień i w kilku przypadkach na wniosek skazanych dochodziło do zmiany miejsca i charakteru wykonywanej pracy. Porażka tej formy wykonania kary grzywny wynikała z dwóch zasadniczych powodów, pierwsza grupa skazanych to osoby,

²⁰ K. Politowicz, *Uwagi na tle wymiaru i wykonywania kary ograniczenia wolności*, „Probacja” 2013, nr 2, s. 99.

²¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 1 czerwca 2010 r. w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności oraz praca społecznie użyteczna (Dz. U. nr 98, poz. 634).

²² J. Rybicka-Ziarko, *Community service jako współczesna perspektywa dla polskiego prawa karnego*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Język – Prawo – Społeczeństwo*, t. III, Radom 2012, s. 6.

które nie podjęły pracy bądź wykonywały ją w sposób wybiórczy. Dopiero na etapie zarządzenia zastępczej kary pozbawienia wolności podjęły inicjatywę i zaktywizowały się w toczącym się postępowaniu wykonawczym. Dużym problemem jest kwestia przełamania psychicznego sprawców, dla których konieczność wykonywania pracy użytecznej stanowi poświęcenie oraz rezygnację z dotychczasowego rytmu życia. Istotnym problemem, który wysuwa się na pierwszy plan, jest brak umiejętności wyważenia wartości i przełamania bariery psychologicznej u skazanych, szczególnie w aspekcie podjęcia pracy. Większym problemem jest przystąpienie do wykonywania pracy, a nie sama rzetelność jej wykonywania. Niestety, mimo kolejnych szans i aktywności kuratorów skazani nie reagowali i dążyli do uniknięcia kary albo odłożenia jej w czasie. W końcu ujawniła się trzecia grupa przypadków, a mianowicie sytuacja, w której skazany został osadzony w zakładzie karnym w innej sprawie.

W analizowanych na potrzeby prowadzonych rozważań badań nie stwierdzono problemów z uzyskaniem miejsc pracy ani z jej organizacją. Przyczyną braku sukcesu wykonania kary jest postawa skazanego, fakt wprowadzenia do wykonania kary pozbawienia wolności nie stanowi przecież okoliczności niezależnych od sprawcy, przeciwnie jest konsekwencją wcześniejszych decyzji, które należy ocenić negatywnie.

Reasumując, podkreślenia wymaga fakt, iż to postawa skazanego, podjęcie aktywności i próba modyfikacji kary w celu jej wykonania, a nie uchylenia się od niej, będzie miała kluczowe znaczenie przy sukcesie kar wolnościowych.

Zastępcza kara pozbawienia wolności

Pojęcie kary zastępczej nie zostało wprost zdefiniowane w kodeksie karnym wykonawczym. Gdy jednak sięgniemy do synonimów słowa „zastępczy”²³, uzyskujemy informację, iż są to znaczenia zbliżone bądź tożsame z określeniem: alternatywny, fakultatywny, opcjonalny, wymienny, zamienny, chwilowy, do cofnięcia, interim, odwracalny, przejściowy, tymczasowy. Tak też należy traktować rozumienie zastępczej kary pozbawienia wolności, która stanowi alternatywę w sytuacji, w której nie została

²³

Internetowy słownik synonimów języka polskiego online „Synonim.NET”, <https://synonim.net/synonim/zastepczy> (dostęp: 17.01.2019).

wykonana kara wolnościowa. Zastępcza kara pozbawienia wolności stosowana jest przez sąd w miejsce orzeczonej w wyroku – za przestępstwo – kary grzywny (art. 46 kkw) lub kary ograniczenia wolności (art. 65 kkw).

Zastępcza kara pozbawienia wolności, która jest przedmiotem tych rozważań, jest reakcją na niepowodzenie wykonawcze kary pierwotnej i ma być gwarancją poniesienia kary przez sprawcę, czyli ma zapobiegać bezkarności. Na wcześniejszym etapie postępowania wykonawczego może też pełnić rolę dyscyplinującą i odstrasżającą.

Kara zastępcza izolacyjna za karę grzywny będzie zarządzona – „sąd zarządza” – jeżeli egzekucja grzywny okazała się bezskuteczna lub z okoliczności sprawy wynika, że byłaby ona bezskuteczna, i gdy: 1) skazany oświadczy, że nie wyraża zgody na podjęcie pracy społecznie użytecznej zamienionej na podstawie art. 45, albo 2) uchyla się od jej wykonania, lub 3) zamiana grzywny na pracę społecznie użyteczną jest niemożliwa lub niecelowa (art. 46 § 1 kkw). Konsekwencją zarządzenia zastępczej kary pozbawienia wolności w zamian za grzywnę jest to, że orzeczona prawomocnym wyrokiem pierwotna kara nie podlega wykonaniu. W jej miejsce wykonuje się zastępczą karę pozbawienia wolności. Dalszym przedmiotem postępowania wykonawczego jest już wyłącznie zastępcza kara pozbawienia wolności, natomiast kwestia wykonania grzywny w jej podstawowej formie może ponownie „odżyć” tylko wtedy, gdyby doszło do zmiany lub uchylecia wcześniejszego postanowienia o zarządzeniu wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności. Decyzja o zarządzeniu zastępczej kary pozbawienia wolności wydawana jest w drodze postanowienia, w składzie jednoosobowym. Sąd wydając takie orzeczenie analizuje postawę skazanego i jego dotychczasowe działania zmierzające do wykonania kary grzywny. Niewątpliwie konieczność zarządzenia izolacyjnej kary zastępczej jest porażką założeń o skuteczności orzeczonej pierwotnej kary wolnościowej. Brak wykonania kary wolnościowej sprawia, iż umyka istota i cel kary, tj. poniesienia konkretnej dolegliwości ekonomicznej. Ponadto wpisuje się w obraz problemów związanych z przeludnieniem w zakładach karnych, generuje koszty oraz w dalszej perspektywie będzie wiązała się z całym szeregiem negatywnych skutków wynikających z izolacji skazanego.

W tym miejscu zasadne jest odwołanie się do statystyk i wykazanie skali problemu. Korespondując z wcześniej ujawnionymi danymi dotyczącymi ilości skazań i rodzaju wymierzanych kar, w następnej kolejności przedstawione zostały liczby wykonywanych orzeczeń przy uwzględnieniu

wymiaru kary i jej charakteru. Dla czynionej analizy istotna jest liczba wykonywanych kar zastępczych w stosunku do kar zasadniczych. Badania podobnie jak uprzednio dotyczą lat 2015, 2016 i 2017. Niestety z ujawnionych danych nie płyną optymistyczne informacje, bowiem z roku na rok wykonywanych kar zastępczych jest coraz więcej. Nie są to liczby małe, w roku 2017 było to ponad 4 tys. osób, które nie wykonały kar wolnościowych. Największa liczba osób pozbawionych wolności w związku z wykonywaniem zastępczych kar to skazani odbywający kary w przedziale powyżej 1 do 6 miesięcy. Znacznie, bo z 84 w 2016 r. aż do 329 w 2017 r. wzrosła liczba skazanych odbywających zastępcze kary w okresie powyżej 9 miesięcy do roku pozbawienia wolności.

Tabela 2. Wykaz orzeczeń wykonywanych wobec osób przebywających w zakładach karnych i aresztach śledczych według wymiaru kary w latach 2015-2017

Ogółem		2015 67 127	2016 66 630	2017 67 146
Według wymiaru odbywanej kary:	zasadniczej	63 415	62 316	62 085
	zastępczej	2702	3259	4246
	do 1 miesiąca	266	199	167
	powyżej 1 do 6 miesięcy	2302	2777	3243
	powyżej 6 do 9 miesięcy	88	199	507
	powyżej 9 miesięcy do 1 roku	46	84	329
	inne środki izolacyjne (min. zastępcza kara pozbawienia wolności za grzywnę orzeczoną za wykroczenie skarbowe, zastępcza kara aresztu za grzywnę lub za ograniczenie wolności)	1010	1055	815

Źródło: Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2018. Opracowanie własne.

Nie można tracić z pola widzenia faktu, iż zarządzenie zastępczej kary pozbawienia wolności ma charakter złożony. Na obraz ten składa się szereg następujących po sobie okoliczności. W pierwszej kolejności wyrokowanie, dokonanie właściwej analizy sytuacji życiowej, zdrowotnej i materialnej oskarżonego przy uwzględnieniu dotychczasowego jego

trybu życia, które pozwoli na orzeczenie kary w takim rozmiarze i o takim charakterze, iż będzie możliwa realnie do wykonania oraz dodatkowo spełni pokładane w niej cele. Powraca tu zatem kwestia dokładnej i realnej oceny sytuacji osobistej sprawcy. Sąd, co było już podnoszone uprzednio, bazuje na danych dostarczonych przez sprawcę, w interesie którego jest, by zapadła wobec niego kara wolnościowa, i wyraża zgodę, wręcz zadowolenie z takiego rozstrzygnięcia. Sytuacja znacznie komplikuje się, kiedy nie jest w stanie bądź nie chce spłacić kary grzywny w ratach, bądź wykonać zastępczej kary wolnościowej. Do tak zarysowanej sytuacji dochodzi jeszcze mylna prognoza kryminalistyczna, która po uwzględnieniu dotychczasowej karalności powinna zostać oceniona odmiennie.

Z praktyki wynika również, że ani kara grzywny, ani kara ograniczenia wolności nie została wykonana np. przez osoby bezdomne oraz poważnie uzależnione. W kilku badanych sprawach sytuacja rodzinna, taka jak niepełnosprawne dziecko, obłożnie chorzy rodzice, odległe miejsce zamieszkania, była przyczyną braku wykonania kary wolnościowej (pierwotnie kary grzywny, a później pracy użytecznej).

Sąd każdorazowo i indywidualnie będzie zmuszony do dokonania oceny sytuacji skazanego przed podjęciem decyzji o zarządzeniu zastępczej kary izolacyjnej. Bezwzględnie powinien wysłuchać skazanego przed wydaniem takiego postanowienia. Badane sprawy nie dostarczyły znacznej ilości błędnych decyzji sądów w tym przedmiocie, także w obszarze procedowania. W jednostkowych przypadkach doszło do zaniechania zawiadomienia skazanego o posiedzeniu, w kilku sytuacjach decyzja sądu została zmieniona. O słuszności podejmowanych w tym obszarze decyzji świadczy to, że 90% badanych przypadków zostało w drodze postanowienia sądu odwoławczego utrzymywanych w mocy. W tej części uzasadnione jest odniesienie się do kwestii umorzenia kary grzywny. Z zanalizowanych akt sprawy wynika, iż znaczna część skazanych już po uprawomocnieniu się wyroku składa wnioski o umorzenie kary grzywny. Taka postawa słusznie napotyka na zdecydowany sprzeciw i odmowę ze strony sądów. Podstawą umorzenia kary grzywny przewidzianą w art 51 kkw jest stwierdzenie braku uiszczenia grzywny z przyczyn od skazanego niezależnych, nadto muszą zaistnieć szczególnie uzasadnione przypadki, żeby mogło dojść do częściowego umorzenia kary, a wyjątkowo – również jej całości. Z treści tego przepisu płynie przekaz o szczególnych i wyjątkowych sytuacjach, które po analizie i ocenie przedstawianych okoliczności pozwolą na uruchomienie tej instytucji. Świadczy to jeszcze raz o tym, iż ustawodawca

przewidział pełen wachlarz możliwości, do których ma dostęp skazany w toku postępowania wykonawczego. Od jego postawy, aktywności, ale również świadomości prawnej będzie zależało, jak ukształtuje swoją sytuację.

Z punktu widzenia celowości karania sytuacja skazanego może w opinii społecznej wywołać sprzeciw i poczucie bezkarności, a po stronie organu prowadzącego postępowanie wykonawcze – bezradność. Realizując swoje prawa, skazany może w sposób przemyślany przedłużać i niestety przeciagać postępowanie wykonawcze.

W końcu także nie można stracić z pola widzenia faktu, iż nawet po zarządzeniu zastępczej kary pozbawienia wolności skazany może się w każdym czasie zwolnić od niej przez złożenie kwoty pieniężnej przypadającej do uiszczenia tytułem grzywny – art. 47 § 2 kkw. Sąd również może wstrzymać wykonanie zastępczej kary pozbawienia wolności w przypadku, o którym mowa w art. 46 § 1 pkt 1 kkw, jeżeli skazany oświadczy na piśmie, że podejmie pracę społecznie użyteczną i podda się jej rygorom. Trafne jest ograniczenie dające możliwość jednorazowego wydania takiej decyzji, a zatem do takiego wstrzymania kary zastępczej może dojść tylko jeden raz. W tym czasie skazany ma szansę na wykonanie kary w warunkach wolnościowych i albo z tego skorzysta, albo zostanie pozbawiony wolności.

Jeszcze raz należy podkreślić, że grzywna mająca charakter materialny pozwala kształtować postawę sprawcy, kara zastępcza pracy użytecznej wymusza na skazanym organizację funkcjonowania i konieczność odpracowania swoich czynów, a jednocześnie nie wyklucza go z życia w społeczeństwie, w rodzinie, a także umożliwia zarabkowanie. Kary wolnościowe również w aspekcie społecznym są wartościowe, bowiem nie obciążają Skarbu Państwa, ani nie pogarszają sytuacji w zakładach karnych.

Z punktu widzenia postępowania wykonawczego, aby skazany został pozbawiony wolności za nieuiszczoną karę grzywny, musi zawieść na kilku etapach tego postępowania i zupełnie zbagatelizować swoją sytuację. Fiasco wykonania kar w takiej formie niesie wiele negatywnych komplikacji, mimo że są to kary izolacyjne stosunkowo krótkie, to zawsze wywołują problemy w sferze powrotu do rzeczywistości i stygmatyzują. Przez fakt krótkotrwałego pobytu w zakładzie karnym nie ma szans na wdrożenie skutecznej resocjalizacji. Najczęściej skazany wykonując karę zastępczą ma poczucie krzywdy, mimo że nie wykonał kar wolnościowych, źródło

takiego poczucia leży w tym, iż od uprawomocnienia się wyroku do zarządzenia zastępczej kary pozbawienia wolności minął znaczny okres, a skazany po takim okresie odbiera karę jako nadmiernie surową.

Podsumowanie i wnioski

Filozofia karania boryka się z odwiecznym dylematem wyboru kary sprawiedliwej, celowej czy też odwetowej. Pragnienie sprostania tym wymaganiom powinno zostać jednak zaspokojone poprzez szybkość i skuteczność wykonania orzeczonej kary. Ocena prawidłowości orzeczonej reakcji karnej zejdzie na plan dalszy w sytuacji, gdy kara nie zostanie wykonana albo wykonana z dużym opóźnieniem. Charakter kar wolnościowych i ich skuteczność będzie uzależniona od całego szeregu okoliczności, które bądź były już znane w dniu wydania wyroku, albo ujawniły się w późniejszym okresie i są bezpośrednio związane ze skazanym. Kara zastępcza, alternatywna czy zamienna jest zawsze reakcją na brak wykonania kary pierwotnej. W całej debacie o potrzebie prawidłowego funkcjonowania systemu zarządzania kar zastępczych nie można tracić z pola widzenia tego, że kara grzywny czy ograniczenia wolności są karami mającymi stanowić dolegliwość dla sprawcy, a ustawodawca daje pełen wachlarz możliwości uniknięcia izolacji. Podkreślenia wymaga fakt, iż wszystkie wskazane okoliczności, które mają bezpośrednie przełożenie na powodzenie wykonania kary wolnościowej, w tym także zmiana filozofii karania, nie odniosą sukcesu, jeżeli skazany nie wykona kary. Na postawione pytanie otwierające rozważania – czy zastępcza kara pozbawienia wolności za niewykonaną karę grzywny jest powrotem do instytucji więzień dla dłużników? – należy odpowiedzieć, iż – nie ma powrotu do instytucji „debtor’s prison”. Muszą jednak zostać spełnione łącznie dwa zasadnicze warunki, po pierwsze właściwie określony rozmiar kary grzywny, a po drugie postawa i aktywność skazanego. W postępowaniu wykonawczym skazany ma alternatywę i może karę finansową wykonać w innej formie. Z punktu widzenia praktycznego, społecznego i ekonomicznego tylko skuteczne wykonanie kary wolnościowej będzie racjonalne. Zastępcza kara izolacyjna zawsze będzie porażką założeń ustawodawcy, niespełnione zostaną cele kary ani wychowawcze, ani zapobiegawcze, a koszt jej wykonania zostanie przerzucony na Skarb Państwa.

Bibliografia

- Antkowiak A., *Polityka karna w zakresie orzekania kary grzywny*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2014, t. XXXI.
- Dadak W., *Dolegliwość sankcji karnej w czasie orzekania oraz w okresie wykonywania kary*, [w:] P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel (red.), *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. II, Warszawa 2012.
- Górowski W., *Orzekanie kary grzywny po 1 lipca 2015 r.*, „Palestra” 2015, nr 7-8.
- Grodzicka I., *Sytuacja oskarżonego w zakresie podstaw do stosowania tymczasowego aresztowania po nowelizacji Kodeksu postępowania karnego*, [w:] *Sytuacja procesowa uczestników postępowania karnego po 1 lipca 2015 roku*, pod red. T. Gardocka, M. Jakubik, Wydawnictwo Elipsa, Warszawa 2015.
- Kunicka-Michalska B., *Kara ograniczenia wolności jako alternatywa pozbawienia wolności*, [w:] J. Jakubowska-Hara, J. Skupiński, *Alternatywy pozbawienia wolności w polskiej polityce karnej*, Warszawa 2009.
- Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2010.
- Nawój-Śleszyński A., *Skazani odbywający zastępczą karę pozbawienia wolności i ukarani w populacji więziennej (z problematyki redukcji populacji więziennej)*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2013, nr 78.
- Politowicz K., *Uwagi na tle wymiaru i wykonywania kary ograniczenia wolności*, „Probacja” 2013, nr 2.
- Postulski K., *Orzekanie i wykonywanie zastępczej kary pozbawienia wolności (stan prawny, obawy, propozycje)*, „Probacja” 2013, nr 2.
- Prejsnar-Szatyńska S., *Problem uzasadnienia kary – analiza filozoficzna*, „Probacja” 2014, nr 2.
- Rybicka-Ziarko J., *Community service jako współczesna perspektywa dla polskiego prawa karnego*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Język – Prawo – Społeczeństwo*, t. III, Radom 2012.
- Akty prawne:**
- Uchwała Sądu Najwyższego z 28 kwietnia 1978 r., sygn akt VII KZP 15/76, „OSNKW” 1978, nr 4-5, poz. 41.
- Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. nr 90, poz. 557 z póź. zm.).
- Ustawa z 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 396).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 1 czerwca 2010 r. w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności oraz praca społecznie użyteczna (Dz. U. nr 98, poz. 634).

Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z 15 maja 2014 roku, druk nr 2393.

Źródła internetowe:

- Dąbkiewicz K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. IV, WKP 2018, Lex Internetowy System Informacji Prawnej, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587511069/568822/dabkiewicz-krzysztof-kodeks-karny-wykonawczy-komentarz-wyd-iv?cm=URELATIONS> (dostęp: 10.01.2019).
- Kurowski M., Komentarz do art 213 kpk, [w:] Świecki D. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. t. I, Komentarz aktualizowany, stan prawny na dzień 1 stycznia 2019 r.*, Lex Internetowy System Informacji Prawnej/ el 2019, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587748499/581067/swiecki-dariusz-red-kodeks-postepowania-karnego-tom-i-komentarz-aktualizowany?cm=URELATIONS> (dostęp: 1.01.2019).
- Małecki M., *Ustawowe zagrożenie karą i sądowy wymiar kary*, [w:] Włodzimierz W. (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*. Krakowski Instytut Prawa Karnego, Kraków 2015, Lex- Internetowy Sytem Informacji Prawnej <https://sip.lex.pl/#/monograph/369407227/129>. (dostęp: 17.01.2019).
- Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. IV, WKP 2017, Lex Internetowy System Prawny, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587334960/537394/postulski-kazimierz-kodeks-karny-wykonawczy-komentarz-wyd-iv?cm=URELATIONS> (dostęp: 10.01.2019).
- Westen D.A., *Fines, Imprisonment, and the Poor: Thirty Dollars or Thirty Days*, „California Law Review” 1969 r., volume 57, issue 3, art 10, <https://scholarship.law.berkeley.edu/californialawreview/vol57/iss3/10/> (dostęp: 20.01.2019).
- Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2018 r., <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2018,2,18.html>. (dostęp: 30.12.2018).
- Internetowy słownik synonimów języka polskiego online „Synonim.NET”, <https://synonim.net/synonim/zastepczy> (dostęp: 17.01.2019).
- „Wikipedia, the free encyclopedia”, https://en.wikipedia.org/wiki/Debtors%27_prison (dostęp: 15.01.2019).